

OSMO NIKANNE 1921–2005

Suomen murteiden sanakirjan pitkäaikainen toimitussihteeri, filosofian maisteri Osmo Ensio Nikanne (ent. Nikander) kuoli Helsingissä 1. joulukuuta 2005.

Osmo Nikanne oli syntynyt Viipurin maalaiskunnassa 14. heinäkuuta 1921. Helsinkiin hän muutti jo 6-vuotiaana ja asui siitä lähtien pääkaupungissa koko elämänsä. Viipurilla ja sen murteella oli kuitenkin aina sijansa Osmo Nikanteen elämässä. Vaikka vanhemmat eivät olleet kotoisin Viipurin seudulta, vanhempien sisarusten kanssa Nikanne kertoi aina puhuneensa Viipurin murretta vielä aikuisenakin.

Osmo Nikanteen tie suomen kielen ja sen murteiden asiantuntijaksi ei alkuvaiheiltaan ollut aivan tavanomainen. Tavanomainen ei ollut hänen sukupolvensa elämä muutenkaan. Osmo Nikanne meni koulun jälkeen armeijaan talvisodan aikana, ja sen jälkeen sodan keskellä ja varjossa vierähti neljä vuotta. Vänerikin arvon Nikanne sai kesäkuussa 1941. Rauhan tultua hän työskenteli Helsingin postissa kuusi vuotta aina vuoteen 1950, jolloin ryhtyi opiskelemaan Helsingin yliopistossa.

Filosofian kandidaatiksi Osmo Nikanne valmistui huhtikuussa 1956, ja maiste-

▷

rin arvon hän sai saman vuoden toukokuussa. Pääaineenaan Nikanne oli opiskellut itämerensuomalaisia kieliä, sivuaineina suomalaista ja vertailevaa kansanrunouden tutkimusta sekä kotimaista kirjallisuutta. Lukuvuonna 1956–1957 hän auskultoi Helsingin Normaalilyseossa ja Tyttönormaalilyseossa. Jo aiemmin hän oli suorittanut myös opettajan pätevyyteen tuolloin tarvittavat kasvatustieteen approbaturin ja puheopin tutkinnon sekä auskultointivuonna tutkinnon oppikoulun lainsäädännössä. Kaikki tarpeellinen pätevyys äidinkielen opettajan työhön oli siis hankittuna tai suunnitelmassa, mutta elämä avasikin jo aivan auskultointivuoden alussa toisenlaisia portteja.

Keväällä 1956 *Nyky-suomen sanakirjan* päätoimittaja Matti Sadeniemi oli kysellyt Helsingin yliopiston opettajilta, olisiko heillä tiedossa ketään sopivaa vastavalmistunutta maisteria, jota voisi pyytää Nyky-suomen sanakirjan toimituskuntaan. Syksyllä Sadeniemi soitti Osmo Nikanteelle ja kysyi, olisiko tämä halukas tulemaan sanakirjan toimittajaksi; yliopiston opettajat olivat siis löytäneet sopivan kandidaatin. Nikanne pyysi miettimisaikaa, koska siihen mennessä oli ajatellut ryhtyvänsä äidinkielenopettajaksi. Jo seuraavana päivänä hän kuitenkin soitti Sadeniemelle ja lupautui työhön. Päätökseen vaikutti ratkaisevasti se, että hän sai luvan suorittaa opetusharjoittelun työn ohessa.

Nyky-suomen sanakirjan kuudes ja viimeinen osa ilmestyi 1961, ja siten laaja ja kauaskantoinen sanakirjaurakka oli päättynyt. 1960-luvun alussa Osmo Nikanne toimikin jonkin aikaa Itäisen yhteiskoulun (sittemmin Mäkelänrinteen yhteiskoulun) ja Vartiokylän Yhteiskoulun äidinkielenopettajana. Osmo Nikanne on itse kertonut, että vuonna 1963 hän otti yhteyttä silloiseen Sanakirjasäätiön johtajaan Simo Hämäläiseen ja tiedusteli, olisiko murre-sanakirjan

toimituksessa töitä. Kokeneelle sanakirjan toimittajalle niitä oli, ja niin Osmo Nikanne oli taas leksikografina ja tutussa työssä, vaikka hieman erilaisen aineiston ja erilaisten haasteiden parissa. Normatiivis-deskriptiivisestä sanakirjasta oli siirtymisen deskriptiiviseen murteiden sanakirjaan, jonka aineista ei voinut muokata, vaan arkistoon saatu esimerkkilause oli esitettävä kutakuinkin sellaisenaan, kenties vain hieman lyhentäen tai lisäselityksin varustaen. Vuonna 1974 Osmo Nikanteesta tuli Suomen murteiden sanakirjan toinen toimitussihteeri. Tässä tehtävässä hän oli sitten eläkkeelle siirtymiseensä saakka.

Kun Kotimaisten kielten tutkimuskeskus perustettiin 1976, murre-sanakirjan toimittaminen jatkui yhtenä uuden laitoksen työnä. Työntekijät siirtyivät muun muassa Sanakirjasäätiöstä uuteen laitokseen ja jatkoivat työtään siellä. Näin myös Osmo Nikanne sai uuden työnantajan, vaikka työ pysyikin samana. Niin ikään jatkui vuonna 1969 alkanut sivutoimi, ylioppilastutkintolautakunnan apujäsenyys, mikä tarkoitti jokavuotista vastuullista tehtävää äidinkielen ylioppilastehtävien korjaajana.

Virassaoloaikanaan Osmo Nikanne ehti vielä nähdä sanakirjan ensimmäisen osan ilmestymisen vuonna 1985. Hänen kynänjälkensä on kuitenkin nähtävissä myös toisessa ja kolmannessa osassa, joiden käsikirjoitus oli pitkälle työstettynä jo 1980-luvun puolimaissa. Elokuussa 1986 Osmo Nikanne jäi eläkkeelle ja ehti siten nauttia pitkään hyvin ansaitsemistaan eläkevuosista.

Osmo Nikanne työskenteli leksikografina ja toimitussihteerinä aikana, jolloin toimittajat eivät käyttäneet tietokoneita ja jolloin aineistolähteet olivat arkiston sanalippuja ja koneella kirjoitettua käsikirjoitusta. Työprosessi oli ulkoisesti hyvin toisenlainen kuin nykyisin, kun kaikissa sanakirjatöissä on käytössä rakenteinen toimintusjärjestelmä ja sähköisiä korpuksia. Artik-

kielten lukeminen, nuorempien neuvominen ja käsikirjoituksen viimeistely kuuluivat toimitussihteerin vastuulle. Tätä vastuuta Osmo Nikanne yhdessä Jaakko Sivulan kanssa kantoi monien vuosien ajan, aina yhtä kärsivällisesti ja kollegoja kannustaen.

Oli prosessi millainen tahansa, sanakirjatyön olennainen tekijä on asiantunteva leksikografi. Osmo Nikanteen kokemus Nykysuomen sanakirjassa, joka monesta näkökulmasta tarkasteltuna kuuluu suomen kielen sanakirjojen helmiin, toi hänelle aivan erityistä asiantuntemusta ja laajaa näkemystä sanakirjanteon yleisistä kysymyksistä. Tämä asiantuntemus hyödytti koko murteiden sanakirjan tekijöiden ryhmää.

Osmo Nikanne on esitellyt monia sanakirjoja myös Virittäjän lukijoille ja välittänyt siten leksikografista asiantuntemustaan myös sanakirjatoimitusten ulkopuolelle. Vuonna 1967 hän esitteli asiantuntevasti Simo Hämäläisen *Suomalaisen sotilaslangin* (1967: 410–413). Vuosina 1969 ja 1975 hän arvosteli *Karjalan kielen sanakirjan* ensimmäisen ja toisen osan kirjoituksissaan »Uusi tieteellinen sanakirja» (1969: 317–320) ja »Karjalan sanavarojen julkaisu jatkuu» (1975: 320–321). Itämerensuomalaisen kielten taitajana hän esitteli vuonna 1970 (s. 479–480) viron kirjakielen sanakirjan näytevihon. Myös kansanperinne ja sen keruu kiinnostivat murre-sanakirjan toimittajaa. Tästä on osoituksena Veikko Anttilan teoksen *Suomen kotiseuduntutkimus 1894–1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria* esittely vuoden 1966 Virittäjässä.

Kun Osmo Nikanne täytti 60 vuotta vuonna 1981, Sanastaja-lehti julkaisi hänestä haastattelun. Haastattelijan kysymykseen »Mikä työssäsi on parasta ja antoisinta, mikä vaikeinta?» Osmo Nikanne vastasi: »Parasta on, että saa tutustua eri seutujen ja erilaisten elämänmuotojen katoavaan todellisuuteen jokaisena työpäivänä ja jokaisen työpäivän jokaisena tuntina. Koska

sana-artikkeli ei milloinkaan voi olla liian valmis ja artikkelin voi laatia monella tavalla, riittää aina miettimistä. Tämä on vastaus myös siihen, mikä on vaikeinta.» Vastaus kuvastaa Osmo Nikanteen asennetta työhön ja elämään: työhön kuuluu ilo oppia ja tutustua asioihin, vaivannäkökin, kuten elämään ilo ja suru. Kaikki asiat, ilonaiheet ja vastoinkäymiset, Osmo Nikanne otti vastaan yhtä tyynesti ja rauhallisesti. Tätä rauhallisuutta hän levitti työtoverien keskuuteen, ja tästä tyyneydestä perheenjäsenillä on hyviä ja koskettavia muistoja.

Osmo Nikanteella oli kaksi tärkeää paikkaa elämässään: Helsingin Puotila ja Hirvensalmi. Puotilassa oli pitkäaikainen koti, Hirvensalmen Pöyryn kylässä Lieku-
neen rannalla rakas kesäpaikka, jossa perhe vietti monia aurinkoisia kesiä ja jonne myös työtoverit olivat tervetulleita. Siellä Osmo Nikanne yhdisti myös työn ja lomavieton, kun hän 1960-luvulla useana kesänä keräsi Hirvensalmen murteen sanastoa.

Osmo Nikanne piti viimeiseen asti yhteyttä työtovereihin ja noudatti aina kutsua erilaisiin tapahtumiin. Vaikka fyysiset voimat alkoivat ehtyä, sama tyynyys ja ystävällisyys kuin ennen välittyivät aina näissä tapaamisissa. Viimeinen pikkujoulukutsu jäi pöydälle, kun Osmo Nikanne saikin toisenlaisen kutsun.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja erityisesti Suomen murteiden sanakirjan entiset ja nykyiset toimittajat tuntevat syvää kiitollisuutta Osmo Nikannetta, asiantuntevaa leksikografia ja hyvää työtoveria kohtaan. Nykysuomen sanakirjassa ja Suomen murteiden sanakirjassa on Osmo Nikanteen vahva kynänjälki, Osmon tunteneiden mielessä hänen kannustava ja rohkaiseva suhtautumisensa muihin ihmisiin ja heidän työhönsä. ■

PIRKKO NUOLIJÄRVI

Sähköposti: pirkko.nuolijarvi@kotus.fi